

LVB-JEUGD EN SOCIALE MEDIA

*Rapport over jongeren met een licht verstandelijke
beperking (LVB) en de risico's van sociale media*

Inhoud

Inleiding	4
Expert-sessie	4
Interviews	5
De term 'LVB'	5
Actueel	5
Leeswijzer	5
1. Problemen en aanbevelingen	6
De problematiek in vogelvlucht	6
LVB in de thuissituatie	7
Aanbevelingen	8
2. Zorgbestuurders slaan alarm	9
Structureel aandacht geven	9
Urgentie	9
3. Ervaringen van professionals	10
Kwetsbare groep	10
Domme dingen	10
Zwakke punten	11
Crimineel gedrag	11
Sturen op preventie; repressie werkt niet	12
Risico-bewustzijn kweken	13
Voorlichtingsmateriaal	13
4. Cases	15
Sexting en cyberpesten	15
Crimineel gedrag	15
Communicatieve onhandigheid	15
Onbesuisd gedrag	16
5. Vragen en antwoorden op Mediaopvoeding.nl	17
Skype voor licht verstandelijk gehandicapt kind?	17
Hoe leer ik mijn kind het verschil tussen fantasie en werkelijkheid?	19

Inhoud

6. Recent onderzoek	21
‘Social Media & LVB’ (2012)	21
‘De digitale weerbaarheid van jongeren met een LVB’ (2014)	21
Aanvullende literatuur	22
7. Relevante websites	23
Mediaopvoeding.nl	23
Mijnclientonline.nl	23
Noxqs.nl	23
Samenflink.nl	23
Vraaghetdepolitie.nl	23
Bibliografie	24
Colofon	25

Inleiding

Regelmatig komen er bij Kennisnet akelige verhalen binnen, over jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB), die in de problemen zijn gekomen door het gebruik van sociale media. Zoals: een leerlinge van een praktijkschool (met een beperkt IQ van nog geen 70), die zich al voor de derde keer online had laten verleiden tot een ongezonde seksuele relatie.

De situaties zijn vaak schrijnend. Niet alleen voor de jongeren zelf, maar ook voor de volwassenen in hun omgeving. Docenten en begeleiders weten niet wat ze ermee aan moeten. En de ouders, vaak ook minder begaafd, zijn doorgaans niet bij machte om hun kinderen te helpen. Voorlichtingsmateriaal genoeg, maar ongeschikt voor jongeren met een LVB.

We vroegen ons af hoe vaak dit nu eigenlijk voorkomt. Of de problematiek structureel is, waaruit die nu eigenlijk bestaat, en wat eraan te doen valt.

Gedegen onderzoek en betrouwbare gegevens zijn niet of nauwelijks beschikbaar. Desk research zou dus weinig opleveren. En zélf onderzoek doen (op basis van veldwerk) valt buiten de mogelijkheden van Kennisnet. Daarom besloten we een expert-sessie te organiseren om ervaringen te inventariseren, en een rapport samen te stellen met bevindingen en aanbevelingen. Aangevuld met bestaand onderzoek, literatuurverwijzingen, en de visie van GGZ-bestuurders.

We zijn geschrokken van het resultaat. LVB-jongeren ondervinden tal van problemen door het gebruik van sociale media; leerkrachten, hulpverleners en begeleiders hebben te weinig handvatten om adequaat te handelen; bestuurders slaan alarm. De situatie lijkt ernstig. Maar bij die constatering wilden we het niet laten. We wilden het rapport ook praktisch bruikbaar maken, en waar mogelijk aangeven wat je daadwerkelijk kunt dóen. Daarmee is dit rapport zowel een *wake up call* ("Er moet dringend iets gebeuren!") als een eerste stap op weg naar een praktische aanpak van het probleem.

Expert-sessie

Op 2 juli 2014 organiseerde Kennisnet, in samenwerking met Bureau Jeugd & Media, een expert-sessie met 20 professionals:

- docenten uit het speciaal onderwijs;
- instellingsbegeleiders;
- psychiaters en GZ-psychologen;
- medewerkers van kenniscentra;
- sociotherapeuten;
- gedragswetenschappers;
- studenten;

- mediacoaches;
- politiemensen;
- ontwikkelaars van lesmateriaal.

Interviews

Een aantal deelnemers aan de expert-sessie werd nagebeld voor een telefonisch interview. Daarnaast interviewden we twee bestuurders:

- Paul Willems, bestuursvoorzitter van Amerpoort;
- Cor de Ruijter, voorzitter van stichting Orion voor speciaal onderwijs in Amsterdam.

De term 'LVB'

Bij een IQ tussen 50 à 55 en 70 spreken we van een 'licht verstandelijke beperking', kortweg LVB. Hierbij gaat het om – naar schatting – 2,5% van de Nederlandse bevolking. Door onduidelijke definities, verschillende afbakeningen en verschillende meetmethoden is de precieze omvang van de groep kinderen en jongeren met een LVB onbekend.

Actueel

In de week van de mediawijsheid, van 21 t/m 28 november 2014, zal extra aandacht worden besteed aan de risico's van internet voor jongeren met een beperking.

Leeswijzer

- **Hoofdstuk 1 – Problemen en aanbevelingen** geeft een korte samenvatting van de problematiek, gevolgd door een mogelijke aanpak in de vorm van aanbevelingen.
- **Hoofdstuk 2 – Zorgbestuurders slaan alarm** bevat een pleidooi van twee GZ-bestuurders om snel actie te ondernemen.
- **Hoofdstuk 3 – Ervaringen van professionals** is het relaas van vier deelnemers aan de expert-sessie.
- **Hoofdstuk 4 – Cases** beschrijft vier concrete situaties. Achtereenvolgens: sexting en cyberpesten, crimineel gedrag, communicatieve onhandigheid, en onbesuisd gedrag.
- **Hoofdstuk 5 – Vragen en antwoorden op Mediaopvoeding.nl** bevat twee relevante vragen, plus de bijbehorende antwoorden. Over Skype-gebruik en het onderscheiden van fantasie en werkelijkheid.
- **Hoofdstuk 6 – Recent onderzoek** bevat samenvattingen van twee recente publicaties. Eén daarvan gaat over een gloednieuwe voorlichtingswebsite. Het hoofdstuk besluit met een link naar aanvullende literatuur.
- **Hoofdstuk 7 – Relevante websites** geeft een aantal praktische surf-suggesties.
- **Bibliografie** bevat titelbeschrijvingen van de geraadpleegde literatuur.

1. Problemen en aanbevelingen

“Jongeren met een licht verstandelijke beperking zijn eerder slachtoffer van cyberpesten, manipulaties en seksueel misbruik via sociale media dan andere jongeren.” Dat constateerden de deelnemers aan de expert-sessie van Kennisnet (en wordt ook bevestigd in de literatuur). Maar: “Begeleiders en hulpverleners hebben te weinig handvatten om er iets aan te doen. Er moet zo snel mogelijk een landelijke aanpak komen,” waarschuwen zorgbestuurders.

Hieronder volgt een korte samenvatting van de problemen waar het om gaat, gevolgd door een mogelijke aanpak in de vorm van aanbevelingen. In het volgende hoofdstuk komen de bestuurders aan het woord.

De problematiek in vogelvlucht

Begeleiders en hulpverleners maken zich ernstige zorgen, zo bleek tijdens de expert-sessie. Volgens de twintig aanwezige experts – afkomstig van verschillende woonprojecten, scholen, de GGZ en de politie – houdt inmiddels bijna 80% van de huidige problemen met licht verstandelijk beperkte jongeren verband met hun sociale mediagebruik.

Veel jongeren krijgen een smartphone van hun ouders, maar ze leren niet hoe ze daarmee moeten omgaan. Niet zelden omdat de ouders zelf ook een beperking hebben.

LVB-jongeren kunnen zowel slachtoffer als dader zijn:

Slachtoffers – Door de problematiek van deze jongeren escaleren situaties sneller, en belanden ze eerder in moeilijke situaties. Zo proberen loverboys regelmatig in deze kwetsbare groep slachtoffers te vinden. Ook bestaat het sterke vermoeden dat zich onder de 300 slachtoffers van Frank R. uit Cuijk relatief veel meisjes met een licht verstandelijke beperking bevonden.

Daders - Een GZ-psycholoog vertelde dat van de 18 jongeren die zij begeleidt, er maar één in staat is om op een gezonde manier met sociale media om te gaan. Niet toevallig heeft deze ene jongere normaal begaafde ouders die hem daarin kunnen begeleiden. Eén op de 18, dat is iets meer dan 5%. Anders gezegd: maar liefst 95% van de pupillen van deze hulpverlener trapt regelmatig in alle valkuilen die er zijn. Ze vertonen vaak ‘dadergedrag’, zoals: samenscholen om anderen te pesten, elkaar aanzetten tot het handelen in drugs, en het overschrijden van seksuele grenzen.

Een andere GZ-psycholoog ervaart ook dat LVB-jongeren vaak ‘daders’ zijn. Hij uitte zijn zorg over het feit dat deze jongeren steeds actiever op zoek gaan naar (al dan niet vrijwillige) sekspartners via datingsites en sociale media, en dat dat gedrag vaak nauwelijks gecorrigeerd wordt.

Twee studenten psychologie, die onderzoek deden naar sociaal-mediagebruik door LVB-jongeren, bevestigden dat er binnen deze groep veel problemen zijn met dreigtweets, haatcampagnes, en banga-lijsten.

LVB in de thuissituatie

Ook in de thuissituatie kunnen er problemen ontstaan. Een medewerkster van 'Pretty woman' (een instantie voor hulpverlening bij seksualiteit en relaties), die veel ervaring heeft met licht verstandelijk beperkte meiden en loverboy-problematiek, noemt:

Desinteresse en onwil – Kinderen en jongeren met een licht verstandelijke beperking kunnen de indruk wekken dat ze ongeïnteresseerd zijn, of dat ze iets niet willen, of helemaal niets willen. Terwijl ze in werkelijkheid iets niet helemaal begrijpen, en zelfs niet begrijpen dat ze het niet begrijpen.

Onbegrip – Als ouders hun kinderen iets duidelijk willen maken, bijvoorbeeld qua omgang met sociale media, kunnen die ouders denken dat het duidelijk is. Terwijl het nog steeds kan zijn dat het voor het kind niet helemaal (of helemaal niet) duidelijk is. Of dat iemand op internet iets anders zegt, wat het kind óók voor waar aanneemt.

Begeleiding – In instellingen is altijd begeleiding, maar in de thuissituatie niet. Kinderen die thuis wonen – en bijvoorbeeld naar een praktijkschool gaan – lopen dus nog meer risico.

Ouders – Niet alleen de kinderen maar ook de ouders ontbreekt het vaak aan voldoende mediawijsheid, waardoor ze moeite hebben om hun kinderen te begeleiden. Als de ouders zelf ook verstandelijk beperkt zijn, wat regelmatig voorkomt, maakt dat de situatie nog problematischer. Wanneer een kind online problemen ondervindt, is de kans groot dat deze ouders dat emotioneel niet aankunnen.

Aanbevelingen

De expert-groep formuleerde een aantal aanbevelingen. De aanbevelingen worden onderschreven door de GZ-bestuurders die in het volgende hoofdstuk aan het woord komen.

Meldpunt – Er zou een landelijk meldpunt moeten komen waar incidenten met LVB-jongeren verzameld kunnen worden. Op die manier kan meer inzicht verkregen worden in de omvang van het probleem.

Politie – De samenwerking met de politie moet verbeterd worden, omdat die vaak geen onderscheid maakt tussen gewone daders en daders met een licht verstandelijke beperking.

Dat onderscheid zou wel gemaakt moeten worden, inclusief het (kwantitatief) bijhouden van de bevindingen. Zodat er ook beter zicht komt op de feitelijke omvang van de problematiek.

Voorlichtingsmateriaal – Er moet goed voorlichtingsmateriaal worden ontwikkeld voor het mediawijs maken van LVB-jongeren. Op dit moment is dergelijk materiaal nog niet beschikbaar. Er bestaat veel materiaal voor ‘gewone’ jongeren maar dat is vaak onbruikbaar.

Onderwijs – Kinderen met een beperking zouden al vanaf de basisschool les moeten krijgen in mediawijsheid. Daar hoort bij dat er ook nieuw lesmateriaal moet komen voor het onderwijzen en trainen van sociale-mediavaardigheden. Tevens verdient het aanbeveling om de ouders erbij te betrekken, zeker als die zelf verstandelijk beperkt zijn, zodat ook zij ‘mee kunnen leren’. Tenslotte verdient het aanbeveling om bij seksuele voorlichting op school, ook aandacht te besteden aan online misbruik.

Protocol – Er moet een protocol komen voor hulpverleners, begeleiders, en leerkrachten in het speciaal onderwijs, zodat niet iedereen op eigen houtje het wiel hoeft uit te vinden. In dat protocol kan worden vastgelegd hoe er gehandeld moet worden bij problemen door sociaal-mediagebruik. Bijvoorbeeld: in welke situaties er wel of niet aangifte gedaan moet worden, welke personen en instanties er ingelicht moeten worden, in welke situaties er bij welke instanties advies ingewonnen kan worden, welke hulp er door wie verleend kan worden, etc. Let op: het protocol moet niet alleen aandacht besteden aan slachtoffer-situaties maar ook aan dader-situaties.

2. Zorgbestuurders slaan alarm

Niet alleen de werkvloer maar ook de top maakt zich zorgen. “Omdat de digitalisering toeneemt, en ook LVB-jongeren daar steeds meer mee te maken krijgen, moet er zo snel mogelijk een landelijke aanpak komen,” vinden zorgbestuurders.

Hieronder het pleidooi van:

- Paul Willems, bestuursvoorzitter van Amerpoort;
- Cor de Ruijter, voorzitter van stichting Orion voor speciaal onderwijs in Amsterdam.

Structureel aandacht geven

Cor de Ruyter van stichting Orion voor speciaal onderwijs vindt dat educatie van jongeren met een licht verstandelijke beperking op het gebied van sociale media al op de basisschool aan het onderwijspakket moet worden toegevoegd. “Ze brengen het leeuwendeel van hun tijd door op school. De sociale media hebben een totale mentale omwenteling in gang gezet. Als je er nu niet structureel aandacht aan gaat geven, kan het uitgroeien tot een enorm, ongrijpbaar probleem.”

In de eerste plaats moet er nieuw voorlichtingsmateriaal worden ontwikkeld voor docenten, hulpverleners en begeleiders. Dat is er nu niet of nauwelijks. Paul Willems van zorginstelling Amerpoort: “Er zijn nu heel grote verschillen tussen enerzijds begeleiders die goed op de hoogte zijn van de risico's van sociale media, en anderzijds groepen die er niet in thuis zijn en die het ook niet interesseert. Het is best ingewikkeld om iedereen op het niveau te krijgen dat ze deze jongeren kunnen begeleiden en behoeden voor de risico's van sociale media.”

Urgentie

De urgentie om actie te ondernemen is extra groot omdat jongeren met een licht verstandelijke beperking door de transitie van de wmo (wet maatschappelijke ondersteuning) per 1 januari 2015 aangewezen zijn op de gemeenten. “Het wordt dan waarschijnlijk nog moeilijker hun de specialistische zorg te bieden die ze nodig hebben,” aldus Paul Willems. “Het risico is heel groot dat ze tussen de wal en het schip belanden, en uit het oog van professionals raken, zonder enige begeleiding op het gebied van sociale media.”

Onder druk van de nieuwe wmo en de afbouw van sociale werkvoorzieningen, moeten deze extra kwetsbare jongeren zelfredzamer worden, vindt Cor de Ruyter. “Wereldwijd begint de nieuwe technologie steeds meer een hoofdrol te spelen. Je kunt ze niet weghouden van sociale media. Maar het pijnpunt is: hoe krijg je het bewustzijn van de risico's in de vezels van deze kinderen en jonge mensen?”

3. Ervaringen van professionals

Vier deelnemers aan de expert-sessie vertellen over hun ervaringen:

- Sonja Heijkamp, begeleider-coördinator bij BinG! Amerpoort;
- Marianne Heestermans, GZ-psycholoog, gespecialiseerd in seksualiteit en seksueel misbruik;
- Jacqueline Wientjes, hoofd Bureau Gedrag van de politie-eenheid Oost-Nederland;
- Patricia Marcic, senior-groepsbegeleider en mediacoach, van behandelinstituut Gastenhof.

Kwetsbare groep

“Je hoeft er niet naast te komen zitten, ik ben geen klein kind!” Sonja Heijkamp, begeleider-coördinator bij BinG! Amerpoort kreeg die sneer van een van de jongeren waarmee ze werkt. “Terwijl je er het liefst wél naast zou zitten als ze actief zijn op sociale media. Je helpt ze op allerlei levensgebieden, maar hier is dat heel moeilijk. Op internet gebeurt er zoveel méér met mijn cliënten dan ik kan zien...”

Zoals volwassenen met een licht verstandelijke beperking een kwetsbare groep vormen op de sociale media (Dekker e.a., 2012), geldt dat evengoed voor jongeren. Heijkamp: “Hun beperking wordt niet anders naarmate ze ouder worden. De dingen waar ze in het dagelijks leven tegenaan lopen, hebben één op één een uitwerking op internet.”

Ze somt op:

- negen van de tien keer snappen jongeren met een LVB niet wat er staat als ze iets lezen;
- ze hebben geen sociaal inzicht;
- ze zijn egocentrisch en kunnen niet reflecteren op hun eigen gedrag;
- ze hebben moeite met informatieverwerking en logisch redeneren, en leggen moeilijk verband tussen oorzaak en gevolg;
- en, heel belangrijk als het gaat om internet en sociale media: ze hebben geen impulscontrole.

Domme dingen

Heijkamp vervolgt: “Natuurlijk, ook gewone mensen en zelfs BN’ers doen domme dingen op internet. Maar waar Nicolette van Dam meteen wordt afgefikt als ze een voor Colombia beledigende foto op Twitter zet, is het bij LVB-jongeren nog een ondergeschoven en onzichtbaar probleem.”

Om wat voor ‘domme dingen’ gaat het zoal?

- er zijn meisjes die zich via sociale media naar afspraakjes laten lokken met verkeerde jongens en zich daarvan met geen mogelijkheid laten weerhouden. Als seksueel misbruik zien ze het zelf niet, ze doen het bij herhaling, en die jongens zijn ‘hun beste vriend’;
- er zijn jongeren die naaktfoto’s op internet zetten, van zichzelf of van anderen;

- sommigen hebben de voortdurende drang om in contact te blijven via sociale media, en hebben daardoor in het hier en nu de aandacht er niet bij;
- en wat nog het allermeeft voorkomt: Facebook-conflicten als vorm van cyberpesten.

“Iedere casus waar je tegenop loopt is er een op zich,” aldus Heijkamp. “Telkens moet je afwegen: hoe hoog moeten we deze zaak opnemen? Hebben we hier alleen een voorlichtende rol, of moeten we naar de politie en aangifte doen? Wat doen we met de dader? Want die zit soms in dezelfde instelling of op dezelfde school. Die handelt vaak ook uit complete onwetendheid, niet beseffend wat het delict is. Zoals het slachtoffer zich vaak niet bewust is van zijn of haar slachtofferschap. Het is een extra spanningsveld omdat ze zelf vaak het drama er niet van inzien, en zich niet bewust zijn van hun eigen rol daarin.”

Zwakke punten

Uit onderzoek van Mijn Kind Online (2010) naar het speciaal onderwijs, bleek dat de voorlichting over het gebruik van sociale media onvoldoende is toegesneden op jongeren met een verstandelijke beperking. Ook in dat onderzoek wordt vastgesteld dat deze jongeren kwetsbaarder zijn op internet. Dit zijn hun zwakke punten:

- ze zijn makkelijker te beïnvloeden;
- ze zijn vatbaarder voor verslaving;
- ze zijn gevoeliger voor afwijzing en manipulatie;
- de gewetensvorming is minder.

Laagopgeleide jongeren lopen meer risico op seksueel grensoverschrijdend gedrag, stelt kennisinstituut en adviesbureau Movisie vast (in: Janssens, 2014). Dat seksueel grensoverschrijdende gedrag vindt sinds de opkomst van sociale media nu ook vaak digitaal plaats. “De gevolgen van het gebruik van internet en seksueel misbruik van en door LVB-jongeren zijn nog niet onderzocht,” zegt Marianne Heestermans, GZ-psycholoog, gespecialiseerd in seksualiteit en seksueel misbruik. “Maar het zou me verbazen als het niet zo was. Zoals mensen met een licht verstandelijke beperking in het dagelijks leven makkelijk slachtoffer én pleger kunnen zijn, gebeurt dat ook via de sociale media.”

Crimineel gedrag

“Bij de politie wordt op dit moment nog geen verband gelegd tussen crimineel gedrag via sociale media en jongeren met een verstandelijke beperking of een andere stoornis, zoals autisme, ADHD of ODD,” zegt Jacqueline Wientjes, hoofd Bureau Gedrag van de politie-eenheid Oost-Nederland. Crimineel gedrag op of via social media wordt nu wel een speerpunt, de politie wil de boot niet missen. Daarnaast hebben kwetsbare personen de nadrukkelijke aandacht. “Maar die koppeling is een probleem, we hebben er nog geen zicht op hoe zich dat verhoudt.”

Wientjes erkent dat het internet een aantal valkuilen heeft waar jongeren met LVB of een stoornis

‘makkelijker in kukelen’ omdat ze de begrenzing niet zien. “Dat speelt zeker in de adolescentie. Dan werken de hersens zo dat het lange termijn-denken sterk onder invloed staat van een ander gebied in de hersenen, waardoor jongeren vooral op impulsen reageren.” Wientjes zou daarom heel graag willen dat er voor alle kwetsbare groepen jongeren betere begeleiding of ondersteuning komt.

“Via sociale media valt crimineel gedrag gemakkelijker te organiseren,” stelt Wientjes. “Je bedenkt ’s middags een overval, trommelt via internet wat mensen op, en ’s avonds heb je ’m al gepleegd. Het medium is snel, zó snel... De drempel is laag, en je mist de rem en de natuurlijke omgeving waardoor je zou kunnen denken: ‘Jee, dit is niet goed’. Ik zie dat als een gevaar dat op ons af komt.”

Sturen op preventie; repressie werkt niet

Heijkamp wil vooral sturen op preventie van misbruik van sociale media door LVB-jongeren, en misbruik van LVB-jongeren via sociale media. Volgens haar moeten hulpverleners zich bewust worden van hun bijdrage aan de mediaopvoeding van hun cliënten; mediaopvoeding moet in zorgplannen worden geïntegreerd. “Hoe ga je als begeleider om met dit soort ingewikkelde casussen? Het voorlichtingsmateriaal dat er nu ligt is minimaal of niet geschikt. Ik heb nu eigenlijk geen middelen anders dan mijn gesproken woord.”

En dan heeft Heijkamp nog de mazzel dat ze zelf goed thuis is in de materie. Ze is medewerker van Bureau Jeugd & Media, en initiatiefnemer van de TweetFabriek, bedoeld om hulpverleners in de zorg mediawijs te maken. Volgens het Trimbos-instituut is het van groot belang is dat mensen met een licht verstandelijke beperking op het juiste niveau worden aangesproken, en ligt hier een essentiële rol voor begeleiders. “Een verandering bij de cliënt moet vaak bewerkstelligd worden door het veranderen van het gedrag van de begeleider.” (Neijmeijer e.a., 2010)

GZ-psycholoog Heestermans vult aan: “LVB-jongeren krijgen vaak veel te weinig kennis aangedragen. Ze willen er graag bij horen. Ze gaan ook zitten chatten, twitteren, facebooken of appen – en gelijk hebben ze – maar ze tuinen er makkelijker in. Ze hebben niet door wat er gebeurt als iemand aardig tegen ze is.”

“Er zijn grenzen aan hun weerbaarheid; dat zal via hun omgeving moeten komen.” Maar repressie werkt niet. Heestermans: “Je ziet té vaak dat ‘beheersing’ de automatische ‘oplossing’ is als de omgeving zich onmachtig voelt. De computer of de telefoon moeten dan weg, of ze mogen er alleen nog onder toezicht gebruik van maken. Dat heeft hooguit tijdelijk zin, maar het is géén oplossing. We moeten dit soort jongeren leren omgaan met sociale media in een samenleving waarin sociale media steeds belangrijker worden.”

Risico-bewustzijn kweken

“Zodra begeleiders en docenten zich meer bewust zijn van de risico’s die LVB-jongeren lopen op internet, en daar meer aandacht aan besteden, leidt dat er vanzelf toe dat ze gemakkelijker met hun problemen naar buiten komen.” Dat zegt Patricia Marcic van behandelinstituut Gastenhof van de Koraal Groep. “Niet dat ze meteen alles zullen vertellen, laat staan dat je er meteen iets aan kunt doen. Maar het is altijd beter dan er geen aandacht aan te geven omdat je niet weet wat je ermee aan moet, zoals eerst bij ons het geval was. We wisten dat sociale media gevaarlijk zijn voor deze doelgroep. We zagen een toename van meiden die digitaal ten prooi vielen aan loverboys. Daarom hebben we het lang zoveel mogelijk verboden. Geen telefoon, geen internet.”

Maar afgelopen jaar is dat veranderd. Alle afdelingen hebben nu Wifi. “Maar het is wel: ‘recht op internet tenzij...’”, vertelt Marcic. “Het kan ook geblokkeerd worden. We vinden echter wel dat onze cliënten recht hebben op privacy, je kunt niet over elke schouder meekijken. En als je internet weghoudt uit angst, om de jongeren te beschermen, kun je geen gebruik maken van de mogelijkheden die internet óók biedt. Jongeren moeten digitaal opgevoed worden, daarvan zijn we nu wel overtuigd, want straks moeten ze ook van alles digitaal regelen, van bankzaken tot hun belastingaangifte. We zagen in dat we jongeren daarin onvoldoende wegwijs maakten.”

Marcic, senior-groepsbegeleider en mediacoach, probeert haar medewerkers bewust te maken van de toegevoegde waarde van internet. Op deze manier kunnen ze ook contact hebben met de jongere, en zicht houden op zijn of haar netwerk van familie, vrienden en andere contacten.

Voorlichtingsmateriaal

Maar ook Marcic loopt op tegen een gebrek aan voorlichtingsmateriaal. “Het zou een goed idee zijn om een cursus of training voor jongeren ook gelijk digitaal te doen. We gebruiken nu bijvoorbeeld op verschillende afdelingen bij de groepsgesprekken een iPad, en kunnen er gelijk filmpjes en dergelijke bij zoeken. Dat is leuker voor deze jongeren en maakt het aantrekkelijker dan alleen maar praten.”

Er ligt een enorme taak bij de begeleiders van jongeren met een licht verstandelijke beperking om de problematiek rond sociale media adequaat op te lossen, onderstreept Sonja Heijkamp. “Er moet over gesproken worden, het moet voor het voetlicht. Als zorgprofessional moet je weten welke nare dingen er gebeuren op internet, zodat je je cliënten ook in dát leefgebied kunt ondersteunen. Ik zou daarom heel graag meer digitale bagage in de rugzak van de hulpverlener willen stoppen.”

“Al met al moeten LVB-jongeren veel meer dan nu het geval is, de mogelijkheid krijgen om te leren hoe ze zich op de sociale media kunnen begeven,” zegt Marianne Heestermans. “Net als het onderzoek staat het nog allemaal in de kinderschoenen, er is nog maar bar weinig voorhanden. Maar als we een goede methodiek ontwikkelen, en een goed programma bieden, dan kunnen ze het leren. Misschien niet zoals wij; het moet stap voor stap. Maar dát ze het kunnen leren, daarvan ben ik overtuigd.”

4. Cases

De onderstaande cases kwamen ter sprake tijdens de eerder genoemde expert-sessie.

Sexting en cyberpesten

Een meisje met een licht verstandelijke beperking, verblijft op een zorginstelling. Ze heeft verkering met een wat oudere jongen van buiten de instelling. Als hij haar vraagt om een blootfoto, *appt* ze hem haar naakte bovenlichaam. Dan gaat het uit, en de jongen is niet bepaald discreet. Hij zet zijn half ontblote ex-vriendinnetje op Twitter, en zijn contacten slaan lustig aan het *retweeten*.

De impact is enorm. Het meisje durft haar vriendenkring niet meer onder ogen te komen, en is bang om naar school te gaan. Toch wil ze geen aangifte doen (omdat ze bang is dat ze het daarmee allemaal nog erger zal maken), al dringt haar begeleidster daar wel op aan. Die zou, als het haar eigen dochter geweest, zeker aangifte hebben gedaan. In dit geval deed ze dat niet omdat ze de keuze van haar pupil respecteert. Ze is weliswaar nog maar 15, en verstandelijk beperkt, maar ze heeft ook een eigen stem, vindt de begeleidster.

Het meisje heeft niet kunnen voorzien of overzien wat voor omvang dit cyberpesten zou aannemen. Haar begeleidster kon haar alleen maar mentaal ondersteunen, en samen wachtten ze af tot de storm weer ging liggen. Wel gaf de begeleidster – achteraf – nog een lesje mediawijsheid. Dat de foto, die nu in veelvoud op het internet staat, nooit meer zal verdwijnen. Die kan het meisje blijven achtervolgen, ook later, bijvoorbeeld als ze gaat solliciteren.

Crimineel gedrag

Een jongen bedenkt dat hij een overval wil plegen. Hij plaatst een oproep voor zijn vrienden op Facebook, van wie sommigen graag mee willen doen. Wat hij niet weet, is dat de politie het internet *monitort* op aankondigingen van crimineel gedrag. Zo zijn inmiddels al diverse overvallen (en schietpartijen op scholen) voorkomen. Ook in dit geval.

De jongen had het beoogde adres ook maar vast op internet gezet; een geluk voor de politie, die vroegtijdig kon ingrijpen. Of de jongen een (licht) verstandelijke beperking heeft, is niet onderzocht, dus ook niet aangetoond. Maar de voorbereidingen waren dermate dom en doorzichtig dat dat haast niet anders kan, zegt een betrokkene.

Communicatieve onhandigheid

Een jongen met een licht verstandelijke beperking komt op een datingsite een leuk meisje tegen. Ze kletsen wat, en besluiten elkaar te ontmoeten. Maar ineens wil het meisje niet meer. De jongen wordt boos, en begint dreigementen te uiten.

Voor hij het weet staat de politie voor de deur, terwijl hij zich van geen kwaad bewust is. Volgens zijn begeleider weet de jongen gewoon niet hoe hij moet communiceren.

Onbesuisd gedrag

Een meisje dat normaal gesproken heel verlegen is, en nooit iemand aankijkt, blijkt tijdens het chatten ineens uiterst spontaan. Ze ontmoet een jongen op de chat en vrijwel meteen begint ze hem 'schatje' te noemen. De jongen wil *cammen* en zij gaat daar enthousiast in mee. Hij nodigt haar uit voor koffie, zij twijfelt. Hij vraagt: "Vertrouw je me?" En zij zegt: "Oké".

Ze ontmoeten elkaar, zij gaat meteen mee naar zijn kamer, en ze hebben seks. Achteraf voelt ze zich daar heel vervelend over.

5. Vragen en antwoorden op Mediaopvoeding.nl

Op de website Mediaopvoeding.nl kunnen ouders en professionals vragen stellen over kinderen en media. Het kan daarbij ook gaan over kinderen en jongeren met een licht verstandelijke beperking.

Hieronder twee nuttige vragen en antwoorden. Merk op dat de tweede vraag niet specifiek betrekking heeft op sociale media, maar wel een goede illustratie is van de problematiek, en de manier waarop ouders daarmee om kunnen gaan.

Skype voor licht verstandelijk gehandicapt kind?

Vraag

Hebben jullie informatie over Skype, en de omgang hiermee voor licht verstandelijke beperkte kinderen? En waar kan ik er nog meer over vinden? In mijn geval gaat het om een kind van 10 jaar.

Antwoord

Om te beginnen is er een minimum-leeftijd om een Skype-account aan te maken. De website stelt dat je hiervoor minimaal 13 jaar oud moet zijn. Dat is een regel uit Amerika. In de Nederlandse Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) is de minimum-leeftijd 16 jaar.

Er worden (terecht) geen eisen gesteld aan het verstandelijk vermogen van de gebruikers. Iemand met een verstandelijke beperking én 16 jaar of ouder, mag dus gebruik maken van Skype. (Uw kind van 10 dus eigenlijk niet.)

Voordelen

Skypen kan veel plezier en voordelen opleveren. Juist als je misschien in een instelling verblijft, of minder mogelijkheden hebt om te reizen. Skype kan dan een prachtig middel zijn om contacten te onderhouden.

Sommige jongeren met een licht verstandelijk beperking (LVB) vinden chatten via Skype juist nog prettiger dan een gesprek in het echt: ze kunnen op hun eigen tempo reageren op een chatbericht of het nog eens nalezen. Ook hebben ze soms minder last van afleiding, bijvoorbeeld door lichaamstaal en mimiek tijdens een chatgesprek of belgesprek via Skype.

Risico's

Aan de andere kant is het belangrijk om te benadrukken dat er ook verschillen zijn in het communiceren via Skype of andere sociale media:

- berichten, beelden, en geluidsopnamen blijven “voor altijd” bestaan;
- berichten kunnen anders overkomen dan bedoeld: iemand typt iets in met een glimlach op het gezicht, bedoeld als een grappige opmerking. De ontvanger ziet de glimlach niet en interpreteert het grapje als een belediging;
- berichten (tekst en beeld) kunnen makkelijk doorgestuurd en verspreid worden. Bijvoorbeeld een foto die een meisje in vertrouwen aan haar vriendje toestuurde, kan na de verkering op een vervelende manier gebruikt worden;

jongeren met een LVB kunnen soms wat te goed van vertrouwen zijn. Het is lastig om de bedoelingen van iemand in te schatten als je die persoon alleen via social media ‘kent’. Wat doe je dan als iemand om vertrouwelijke gegevens vraagt, of zelfs om seksuele handelingen via de webcam?

Daarom is het belangrijk om aandacht te besteden aan hoe je Skype gebruikt. Denk daarbij aan het opstellen van je profielgegevens (je hoeft je geboortedatum niet in te vullen), de privacy-instellingen, het toevoegen van contacten (wat doe je als je iemand niet eerder ergens hebt ontmoet?) of het omgaan met een webcam.

Daarnaast is het belangrijk om met ouders of begeleiders regelmatig over Skype en het gebruik daarvan te praten, net als over alle andere dingen in het dagelijks leven. Hoe ga je om met een ruzie of zelfs pesten? Welke informatie geef je wel of niet via Skype aan anderen? Wat is er leuk aan, en wat doe je als het lastig is?

Meer informatie

- informatie over kinderen en media: www.mijnkindonline.nl
- informatie over opvoeden, ook in relatie met media: www.opvoeden.nl
- literatuur over mediawijsheid en verstandelijke beperking: www.noxqs.nl
(spreek uit: No Excuse)
deeplink: <http://noxqs.nl/2013/06/onderzoek-mediawijsheid-en-een-licht-verstandelijke-beperking>

Robert Teune

Trainer, adviseur en coach, gespecialiseerd in mediagebruik bij zorgkinderen.

Hoe leer ik mijn kind het verschil tussen fantasie en werkelijkheid?

Vraag

Mijn geestelijk gehandicapte dochter van 16 kent geen verschil tussen fantasie en werkelijkheid. Dit komt doordat ze erg veel video en tv gekeken heeft en alle figuren uit de video's een eigen leven voor haar zijn gaan leiden.

Nu loopt ze steeds weg en zoekt ze die figuren uit de video's en belt ze overal aan bij mensen met de vraag of die vriendjes daar wonen. Ook trekt ze zich terug in haar fantasiewereld en ze zoekt geen contact met andere kinderen. Alles uit de video's en van de tv is echt voor haar. Hoe moet ik hiermee omgaan?

Antwoord

Het eerste wat je in zo'n situatie moet afvragen, is in hoeverre er daadwerkelijk sprake is van een probleem. Als het functioneren van uw dochter niet echt belemmerd wordt door haar fantasiewereld (en als de mensen bij wie ze aanbelt er niet echt last van hebben), dan kunt u het gewoon laten gaan, en haar de gelegenheid geven zich uit te leven.

Maar als er redenen zijn om er wél wat aan te doen, dan kunt u bijvoorbeeld samen met uw dochter naar de video's en de televisie kijken, en uitleg daarbij geven. Soms kan het ook helpen om de fantasiewereld wat in te perken door het video- en tv-kijken te beperken.

Heel soms kan er sprake zijn van een gestoorde realiteits-toetsing; het lukt dan niet meer om iemand op andere gedachten te brengen. In zo'n geval kan het goed zijn om professionele hulp te zoeken.

Hieronder zal ik uitleggen hoe dat proces van fantasie en werkelijkheidsbeleving zich in het algemeen ontwikkelt.

Fantasie en werkelijkheid

Een van de belangrijke dingen die kinderen moeten leren tijdens hun ontwikkeling is onderscheid te maken tussen fantasie en werkelijkheid. Dit is iets waar peuters en kleuters druk mee oefenen. Ze geloven in monsters, als ouder haal je voor het slapen krokodillen onder hun bedje vandaan, en zelf spelen ze dat ze ridder of prinses zijn.

Kinderen tussen 2 en 6 jaar raken soms nog in de war over echt en onecht, maar ze maken er ook grapjes mee en kunnen verschrikkelijk griezelen én genieten van – bijvoorbeeld – de wondere sprookjeswereld.

Tegen de tijd dat kleuters rijp zijn om te gaan leren, dus als ze een jaar of 6 zijn, zijn de meesten wel in staat om onderscheid te maken tussen fantasie en werkelijkheid. Ze bestraffen elkaar en hun ouders streng als er vergissingen gemaakt worden: “Dat kán helemaal niet!” Of: “Dat ís niet waar.” En onderling regelen ze of het om ‘echie’ of ‘neppie’ gaat.

Televisie

De televisie blijft voor veel kinderen echter een verwarrende wereld. Het is niet altijd duidelijk of het daar om ‘echt’ of ‘alsof’ gaat. Sommige programma’s zijn een reële weergave van de werkelijkheid, terwijl in andere programma’s op heel realistische wijze een fantasiewereld wordt geschapen die voor kinderen vaak moeilijk als zodanig herkenbaar is.

Een belangrijke reden waarom het goed is om als ouder samen met je kind te kijken, is om na te gaan of je kind dit onderscheid begrijpt.

Geestelijk gehandicapt

Uw dochter is geestelijk gehandicapt en functioneert waarschijnlijk op een veel lager niveau dan haar 16-jarige leeftijd. U vertelde dat ze nog veel moeite heeft met het maken van onderscheid tussen fantasie en werkelijkheid, en dat ze helemaal opgaat in de video- en tv-wereld.

Kinderen bij wie het niet lukt om het onderscheid tussen fantasie en werkelijkheid te maken, hoeven daar niet altijd last van te hebben. Als het hun gewone ontwikkeling niet in de weg staat, hoeven ze niet altijd uit hun ‘waan’ geholpen te worden.

Maar als ze er helemaal in opgaan en het hun normale gedrag wél belemmert, dan moeten ze een handje geholpen worden om dit onderscheid alsnog te maken. Dat kan, zoals gezegd, door samen met uw dochter te kijken (naar video’s en televisie) en daar uitleg bij te geven. Ook kan het soms helpen om het video- en tv-kijken te beperken.

Gestoorte realiteitstoetsing

Als kinderen echt niet leren onderscheid tussen fantasie en werkelijkheid te maken, of als ze het eerst wel konden en later niet meer, dan spreken we in de kinderpsychiatrie van een ‘gestoorte realiteitstoetsing’.

Bij geestelijk gehandicapte kinderen komt dit meer voor dan bij kinderen zonder zo’n handicap. Er kan dan sprake zijn van een probleem dat meer professionele aandacht behoeft.

Succes ermee!

Annelou de Vries

Kinder- en jeugdpsychiater

6. Recent onderzoek

Hieronder bespreken we in het kort twee recente onderzoeken. Het hoofdstuk besluit met een link naar aanvullende literatuur.

‘Social Media & LVB’ (2012)

In 2012 deden studenten van de opleiding ‘Social Work’ van de Zuyd Hogeschool in Sittard onderzoek naar de positieve en negatieve effecten van sociale media bij mensen met een licht verstandelijke beperking. Daartoe ondervroegen zij cliënten en medewerkers van zorgcentrum Daelzicht in Heel.

Belangrijkste bevindingen:

- ze passen veiligheidsregels vaak niet toe;
- ze geven zich sneller bloot;
- ze zijn vaak op zoek naar aandacht;
- ze zijn makkelijk beïnvloedbaar en minder weerbaar;
- cyberpesten komt veel voor in deze groep;
- het delen van ongewenste content (porno, spam, virussen) komt regelmatig voor;
- loverboy-problematiek speelt vaker een rol;
- er is een verhoogd risico op gameverslaving.

Publicatie: M. Dekker e.a., ‘Social Media & LVB’, Zuyd Hogeschool Sittard, 2012.

‘De digitale weerbaarheid van jongeren met een LVB’ (2014)

In 2014 deden drie psychologiestudenten onderzoek naar cyberpesten, stalking en intimidatie bij LVB-jongeren, uitmondend in het bouwen van een voorlichtingswebsite voor LVB-jongeren. Hieronder volgt hun eigen samenvatting.

In dit onderzoek staat het onderwerp ‘digitale weerbaarheid tegen cyberpesten, intimidatie en stalking via het internet onder jongeren met een Licht Verstandelijke Beperking (LVB)’ centraal. Naar aanleiding van dit onderzoek wordt de website www.SamenFlink.nl ontwikkeld, voor jongeren met een LVB. Het is een relevant onderwerp, omdat er op dit moment niets is om jongeren met een LVB digitaal weerbaarder te maken, terwijl de virtuele wereld veel risico’s met zich meebrengt, waar zelfs jongeren zonder LVB niet tegen opgewassen zijn. Laat staan jongeren met een LVB. [...]

Cyberpesten is: het versturen van teksten of beelden met de intentie tot beledigen, bedreigen of intimideren. Jongeren met een LVB kunnen eerder slachtoffer worden van cyberpesten dan jongeren zonder een LVB, omdat hun taalgebruik en taalbegrip door hun beperkte werkgeheugen achterloopt in vergelijking tot jongeren zonder LVB. Hierdoor heeft de jongere met een LVB minder

taal tot zijn of haar beschikking, waardoor het voor hem of haar lastiger is om voor zichzelf op te komen wanneer hij of zij gepest wordt. Daarnaast is het voor jongeren met een LVB soms lastig om een onderscheid te maken tussen wat echt is en wat nep. Waar zij oprechte dingen te lezen/zien/horen krijgen of dat zij in de val worden gelokt door iemand die kwaad in de zin heeft.

De steekproef bestond uit 51 professionals die met jongeren met een LVB werken. Via *Thesistools* zijn deze professionals geënquêteerd.

Er kan geconcludeerd worden dat alle vormen van cyberpesten (dreigtweets, misbruik van privégegevens, het verspreiden van beeldmateriaal, haatcampagnes via sociale media, en uitsluiting in (WhatsApp-)groepen worden gesignaleerd door professionals onder jongeren met een LVB en dat al deze onderwerpen aandacht vereisen op de website SamenFlink.nl. De onderwerpen kunnen op de website het best onder de aandacht worden gebracht door middel van filmpjes, en plaatjes met tekst.

Er wordt aangeraden om op de website een tabblad te maken met links naar websites waarop informatie en trainingen staan over hoe professionals het beste met cyberpesten kunnen omgaan. Verder wordt aangeraden om op SamenFlink de mogelijkheid aan de jongeren met een LVB te bieden om anoniem hun verhaal te doen. Professionals zouden dan kunnen reageren op hun verhaal om op deze manier de jongeren digitaal weerbaarder te maken tegen cyberpesten, intimidatie en stalking.

Uit de resultaten blijkt dat jongeren met een LVB social media-websites bezoeken, zoals Facebook en Twitter. Ook wordt er aangegeven om als SamenFlink.nl actief te zijn op Facebook en daarop aansprekende beelden te plaatsen. Er wordt daarom aanbevolen om naast de website een Facebookpagina van SamenFlink aan te maken.

Tot slot wordt aanbevolen om SamenFlink door middel van flyers te promoten en te verspreiden bij praktijkscholen. Op deze manier komt de website onder de aandacht van zowel professionals als jongeren met een LVB.

Publicatie: M. van der Geest e.a., 'De digitale weerbaarheid van jongeren met een LVB', Hogeschool Leiden, 2014.

Aanvullende literatuur

Voor meer onderzoek, zie: <http://noxqs.nl/2013/06/onderzoek-mediawijsheid-en-een-licht-verstandelijke-beperking>

7. Relevante websites

Mediaopvoeding.nl

Site waar ouders en professionals gratis vragen kunnen stellen aan deskundigen.

Mijnclientonline.nl

Diverse links op het gebied van LVB en nieuwe media.

Noxqs.nl

Goed overzicht van onderzoek naar mediawijsheid in relatie tot LVB. Deeplink: www.noxqs.nl/2013/06/onderzoek-mediawijsheid-en-een-licht-verstandelijke-beperking

Samenflink.nl

Website ontwikkeld door psychologie-studenten van de Hogeschool Leiden, bedoeld voor LVB-jongeren, om ze digitaal weerbaar te maken tegen cyberpesten, stalking en intimidatie.

Vraaghetdepolitie.nl

Site waar kinderen en jongeren veel informatie kunnen vinden en op dinsdag en donderdag al hun vragen kunnen stellen tijdens een chatsessie met de politie.

Bibliografie

Hieronder volgt een overzicht van de literatuur die voor dit rapport geraadpleegd is.

M. Dekker e.a. (2012): *Social Media & LVB*, Zuyd Hogeschool Sittard

M. van der Geest e.a. (2014): *De digitale weerbaarheid van jongeren met een LVB*, Hogeschool Leiden

K. Janssens (2014): *Drie manieren om de seksuele weerbaarheid van laagopgeleide jongeren te vergroten*, Movisie

Mijn Kind Online (2010): *Speciaal onderwijs op internet*

L. Neijmeijer e.a. (2010): *Licht verstandelijk gehandicapten in de GGZ*, Trimbos-instituut

I.B. Wissink (2012): *Seksueel grensoverschrijdend gedrag en misbruik bij kinderen en jongeren met een (licht) verstandelijke beperking*, Universiteit van Amsterdam

Colofon

Uitgever

LVB-jeugd en de risico's van sociale media is een uitgave van Kennisnet.

Realisatie

- Remco Pijpers (Kennisnet) – coördinatie
- Sonja Heijkamp (Bureau Jeugd en Media) – organisatie expert-sessie
- Marjolein de Cocq – tekst
- Lotte Boot – tekst
- Henk Boeke – eindredactie
- Yvette van Diepen – grafisch ontwerp

Expert-sessie

LVB-jeugd en de risico's van sociale media is voor een belangrijk deel gebaseerd op een expert-sessie die plaatsvond op 2 juli 2014. De expert-sessie werd georganiseerd door Kennisnet, in samenwerking met Bureau Jeugd & Media. Deelnemende organisaties waren:

- Altrecht
- Amerpoort BinG
- Landelijk Kenniscentrum LVB
- 's Heeren Loo - Groot Emaus
- Hogeschool Leiden
- Karakter
- Lijn 5
- MEE IJsseloevers
- MEE Utrecht
- Onbeperkt Online
- Orion
- Politie Amsterdam
- Politieacademie
- Pretty Woman
- Raphaëlstichting

Bureau Jeugd & Media

Bureau Jeugd & Media is voortgekomen uit Stichting Mijn Kind Online, en verzorgt ouderavonden, workshops, trainingen, gastlessen, bijscholing en consultancy.

- e-mail: info@bureaujeugdenmedia.nl
- website: www.bureaujeugdenmedia.nl

Stichting Kennisnet

Kennisnet laat ICT werken voor het onderwijs en is de publieke ICT-partner voor het onderwijs. Met expertise, voorzieningen en innovatie brengt zij onderwijs in positie om maximale kracht uit ICT te halen.

- e-mail: info@kennisnet.nl
- website: www.kennisnet.nl

